

In Memoriam Anne van Wijngaarden

Op 4 oktober j.l. overleed in Frankrijk dr. Anne van Wijngaarden. Zowel als onderzoeker bij het RIVON en het RIN, maar ook als bestuurslid van de VZZ en als lid van de redactiecommissie van Lutra, heeft hij enorm bijgedragen aan de kennis van zoogdieren in Nederland.

Anne van Wijngaarden werd op 24 november 1925 geboren in Rotterdam. Na het behalen van zijn einddiploma HBS-B in 1944 kon hij, als gevolg van de oorlog, pas in 1946 met zijn studie biologie aan de RUU aanvangen, die hij in 1948 weer moest onderbreken voor het vervullen van zijn dienstplicht. Al voor zijn afstuderen in 1952 trad hij als werkstudent in dienst bij de Plantenziektkundige Dienst, waar hij belast werd met onderzoek naar de biologie van de woelrat. In 1954 promoveerde hij op dit onderzoek aan de RU Leiden.

Naast de woelrat waren er ook andere schade veroorzakende zoogdieren die zijn aandacht vroegen: de muskusrat en de toen nog plagen vormende veldmuis. Ook stuurde hij een in het Fries opgestelde enquête naar alle kosteren in Friesland om een indruk te krijgen van de door vleermuizen in kerken veroorzaakte overlast. Slechts enkele tientallen formulieren werden teruggestuurd. Met deze lage respons kon hij zelf weinig aanvangen, maar de gegevens vormden eind jaren vijftig wel de basis voor het onderzoek aan de meervleermuis door de Utrechtse onderzoekers Sluiter, Van Heerdt en Voûte. De aandacht van Van Wijngaarden was niet alleen gericht op schadeaspecten, maar ook op de invloed op de zoogdierfauna van de toen op gang gekomen herinrichting van het landschap ten behoeve van de landbouw. Een karakteristieke zin in een publicatie uit 1957 luidt: "In the whole it is not realized that the recent changes in agricultural methods and the reallocations are causing an enormous reduction in the numbers of the mammal fauna."

Van Wijngaarden realiseerde zich dat het moeilijk was zicht te krijgen op effecten op de zoogdierfauna indien er geen goede gegevens

waren van de verspreiding en de aantallen van de soorten. Al in 1957 publiceerde hij, samen met zijn toenmalige assistent Herman de Vries, een eerste voorlopig overzicht van gegevens over het voorkomen van een aantal zoogdiersoorten in Nederland.

Toen in 1957 bij het pas opgerichte Rijksinstituut voor Veldbiologisch Onderzoek ten behoeve van het Natuurbehoud (RIVON) een vacature voor faunistisch onderzoek kwam, werd Van Wijngaarden gevraagd te solliciteren, waarna hij daar in dienst trad als hoofd van de afdeling Zoölogie. Dit bleef hij, ook na de samenvoeging in 1969 van het RIVON met het ITBON tot het Rijksinstituut voor Natuurbeheer (RIN), tot hij in oktober 1979 belast werd met de taak van stafadviseur internationaal natuurbeheer. In 1975 was hij echter tijdens een dienstreis naar Oostenrijk aangereden, waarbij hij met zijn hoofd tegen de grond was geslagen. Van het opgelopen letsel herstelde hij zich maar traag en per 1 januari 1986 werd hij afgekeurd.

Bij het RIVON en het RIN zette Van Wijngaarden het verzamelen van verspreidingsgegevens met kracht voort, waarbij ook veel studenten hun aandeel leverden. Zo verschenen rapporten over de das (1961), de hamster (1962), de otter (1963), de bever (1966), de boommarter (1967), de noordse woelmuis (1967, 1969), de hazelmuis (1971), de ondergrondse woelmuis (1974, 1984) en de aardmuis (1979, 1980). Speciale aandacht had hij voor de onderlinge concurrentie van de verschillende muizensoorten.

Ook had hij een actief aandeel in de jaarlijkse tellingen van overwinterende vleermuizen in de grotten van Zuid-Limburg. Meerdere groeven werden door hem ingemeten en in kaart gebracht. In 1971 verscheen de eerste atlas van de verspreiding van de Nederlandse zoogdieren, als speciaal nummer van het tijdschrift Lutra.

Bij het doorlezen van zijn rapporten en publicaties treffen steeds weer zijn herhaalde, maar veelal te vergeefse waarschuwingen ten aanzien van het voortbestaan van populaties van bedreigde soorten, zoals de otter, de das en de hamster. Vaak denk je: als men dat toen maar had opgepakt. Zo lezen we in het deel 'Dieren' in de RIN-serie 'Natuurbeheer in Nederland' (1981): "De hamster is alleen voor uitsterven te behoeden indien speciale hamsterreservaten worden ingesteld". Het duurde bijna 20 jaar voordat het eerste hamsterreservaat daadwerkelijk werd ingesteld, toen de hamster in het wild inderdaad praktisch was uitgestorven.

Van Wijngaarden beseftte dat het voor hun behoud noodzakelijk was dat zoogdieren een bredere bekendheid kregen. Zo was hij, naast bestuurslid van de VZZ (1968-1973) en lid van de redactiecommissie van Lutra, ook mederedacteur van de Nederlandse uitgave van de vier delen over zoogdieren van Grzimek's 'Tierleben' (Het Leven der Dieren) en vertaalde hij de Diersporengids van Bang & Dahlstrøm (1972). Ook internationaal heeft van Wijngaarden geprobeerd bij te dragen aan de natuurbescherming. Zo deed hij oriënterend veldonderzoek in Indonesië, Suriname en Mauretanië ter voorbereiding van beheersadviezen, in het laatste geval met betrekking tot de monniksrob, en organiseerde hij een overwinteringsexpeditie naar Spitsbergen ter bestudering en bescherming van de ijsbeer (1968). Op verzoek van de IUCN stelde hij in 1975, samen met Cor Smit, een rapport samen over de status, bedreigingen en het gewenste beheer van de bedreigde Europese zoogdiersoorten, welk rapport in 1981 als supplement werd toegevoegd aan het *Handbuch der Säugetiere Europas*.

Terugkijkend kunnen we alleen maar bewondering hebben voor al het werk dat Van Wijngaarden ten behoeve van het beheer en behoud van zoogdieren heeft verzet.

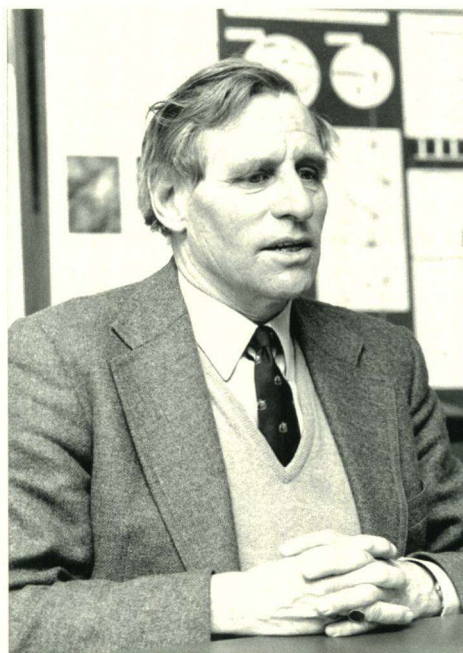
Sim Broekhuizen

In memoriam Prof. Dr. M. F. Mörzer Bruyns

Op 14 oktober 2004 overleed Prof. Dr. Maurits Frans Mörzer Bruyns, 91 jaar oud. Hij was de eerste hoogleraar natuurbehoud en natuurbeheer in Nederland, aangesteld aan de Landbouwhogeschool, de latere Landbouwuniversiteit, thans Wageningen University en Research, en de oprichter van wat toen werd genoemd: de Vakgroep Natuurbeheer en Natuurbehoud.

Na zijn afstuderen (cum laude) in de biologie aan de Rijksuniversiteit Utrecht in 1941 werd hij, na een periode van enkele jaren als leraar in Bussum en Deventer, wetenschappelijk medewerker aan het Zoölogisch Laboratorium van de Rijksuniversiteit Utrecht. Na zijn afstuderen (ook cum laude) in 1947 werd hij natuurbeschermingsconsulent bij het Staatsbosbeheer, Afdeling Natuurbescherming te Utrecht. In deze functie wist hij in 1957 het Staatsbosbeheer te bewegen een eigen onderzoeksinstituut op te richten: het Rijksinstituut voor Veldonderzoek ten behoeve van het Natuurbehoud. Hij werd daarvan de eerste directeur. Het RIVON fuseerde in 1969 met het ITBON (Instituut voor Toegepast Natuurwetenschappelijk Onderzoek in de Natuur) tot het RIN (Rijksinstituut voor Natuurbeheer), onderdeel van het huidige Alterra.

In 1960 werd hij deeltijd docent natuurbeheer en

natuurbehoud aan de toenmalige Landbouwhogeschool. In 1965 werd hij hoogleraar natuurbeheer aan de Landbouwhogeschool. Daarnaast was hij van 1966 tot 1967 deeltijd docent natuurbeheer aan de Rijksuniversiteit Utrecht en in 1973 was hij gastdocent aan het Institut Pertanian Bogor (= Landbouwhogeschool) in Bogor en aan de Gadjah Mada Universiteit in Yogyakarta, Indonesië. In 1978 ging hij met pensioen. Mörzer Bruyns was een pionier, die meer dan veertig jaar actief is geweest bij de opzet, organisatie, en uitvoering van onderzoek ten behoeve van het behoud en het beheer van de natuur, nationaal en internationaal. Hij heeft zich bijzonder beijverd in het opzetten en onderhouden van contacten ter bevordering van een eigen plaats van het natuurbeheer bij allerlei overheidsdiensten, onderwijsinstellingen, onderzoeksinstituten, particuliere instanties op internationaal, nationaal en regionaal niveau. Hij maakte deel uit van vele besturen, commissies, werkgroepen op het gebied van het nationale en internationale natuurbeheer. Hij hield talloze voordrachten en lezingen en schreef meer dan 250 publicaties over natuur- en milieubeheer, waarbij hij vooral belang hechtte aan het uitdragen van onderzoeksresultaten ten behoeve van toepassing in de praktijk van het natuurbeheer. Ook buiten het wetenschappelijke onderzoek en onderwijs, waarmee hij zich aan de Landbouwuniversiteit bezig hield, heeft hij buitengewone verdiensten. Van bijzonder belang zijn zijn werkzaamheden op het gebied van de internationale vogelbescherming, de Biologische Raad van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen, de Raad van Europa, de Internationale Unie van Natuurbescherming (IUCN), het Wereld Natuur Fonds, en van vele wetenschappelijke adviescommissies van nationale en internationale natuurbeschermingsorganisaties. Hij verrichte baanbrekend werk op het gebied van het onderwijs in het natuurbeheer en natuurbehoud. Als waardering hiervoor werd hij bedeeft met een groot aantal onderscheidingen, waaronder Ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw, Officier in de Orde van Oranje-Nassau, Erekruis in de Huisorde van Oranje, Officier in de Orde van de Gouden Ark, Alexander von Humboldt Medaille in Goud, Gouden Lepelaar Vogelbescherming, Zilveren Legpenning Natuurmonumenten en Edo Bergsma ANWB-Prijs.

Prof. Mörzer Bruyns was een charismatisch man met een tomeloze energie, die menig bioloog en landschapsbeheerder heeft geïnspireerd en gemotiveerd. Voor velen heeft hij de weg geopend naar een functie in het nationale en het internationale natuurbeheer. Niets was bij voorbaat onmogelijk. Een aimabel mens, die ook op levensbeschouwelijk gebied velen heeft weten te bezielen. Het is een voorrecht hem gekend en meegemaakt te hebben.

Wim Bongers

Oproep

Sinds 1997 is er een samenwerkingsverband tussen de VZZ en het Beninse Réseau Rongeurs et Environnement (RéRE). Deze samenwerking heeft inmiddels geresulteerd in een gids over de knaagdieren van Benin en in inventarisaties van zoogdieren in enkele gebieden in het zuiden van Benin. De inventarisaties hebben interessant materiaal voor vervolgonderzoek opgeleverd. Het betreft laboratoriumonderzoek naar de taxonomie en de ecologie van kleine zoogdieren. In het laatste geval gaat het om inzicht te krijgen in de voedselvoorkeuren van de verschillende soorten. Dat kan door de maaginhoud van de dieren te onderzoeken.

Recent is het plan opgevat om twee leden van RéRE die momenteel in Europa verblijven, naar Nederland te halen en samen met hen dit vervolgonderzoek uit te voeren. Het onderzoek zal door de Universiteit Wageningen begeleid worden. Aan deze begeleiding zijn kosten verbonden. Ook het verblijf in Nederland (2 weken) en de reis kosten geld. In totaal gaat het om € 5000,-. De werkgroep Internationaal, die het initiatief tot dit onderzoek genomen heeft, doet een beroep op de leden om dit bedrag bijeen te brengen. De VZZ heeft al twee keer genoten van de gastvrijheid van de Beniners en voor februari 2005 staat een derde bezoek aan Benin op het programma van de Veldwerkgroep. De werkgroep Internationaal en het VZZ-bestuur zouden het erg waarderen als de leden door middel van een gift het bezoek van de Beniners aan Nederland mogelijk maken.

U kunt uw bijdrage storten op giro 203737 ten name van VZZ, Arnhem, o.v.v. 'Zoogdieren Benin'. Alvast hartelijk bedankt.

Eekhoornnesttellers gezocht

Sinds 1994 worden vanuit de VZZ binnen het project Zoogdiermonitoring jaarlijks tellingen van nesten van eekhoorns georganiseerd in bepaalde telgebieden. Omdat het aantal nesten het aantal eekhoorns weergeeft kan op deze wijze de aantalontwikkeling van de eekhoorn gevolgd worden. Inmiddels zijn een kleine 150 telgebieden bekend en daarvan worden er momenteel 21 niet meer van geteld. Voor het meetnet is het erg waardevol om deze telgebieden weer op te nemen in de jaarlijkse tellingen. We zijn dan ook op zoek naar nieuwe tellers. Het werk houdt in dat eens per jaar het hele telgebied doorlopen wordt en alle eekhoornnesten worden geteld. Doorgaans neemt zo'n telling ongeveer drie uur in beslag.

In de tabel staan de telgebieden met een nabijgelegen stad, zodat u makkelijk kunt nagaan of het bij u in de buurt is.

Ook nieuwe telgebieden zijn van harte welkom. Vooral in het zuidoosten van Groningen, het duingebied van Noord-Holland ten noorden van Egmond aan Zee, het duingebied van Zuid-Holland, Noord- en Midden-Limburg en Zeeuws Vlaanderen.

Mocht u een telgebied voor uw rekening willen nemen dan kunt u contact opnemen met Vilmar Dijkstra (026-3705318, v.dijkstra@vzz.nl). U krijgt dan meer informatie over hoe de tellingen uitgevoerd moeten worden en hoe eekhoornnesten te onderscheiden zijn van vogelnesten.

Vilmar Dijkstra

provincie	telgebiednummer	gebiedsnaam	stad
Groningen	141	Sterrebos, Groningen	Groningen
Drenthe	94	Mepperdennen	Emmen, Hoogeveen
Overijssel	65	De Boxbergen	Deventer
Gelderland	77	Mulehull	Apeldoorn, Arnhem
Gelderland	97	Oostereng	Wageningen, Renkum
Gelderland	100	Buunderkamp	Arnhem, Ede
Gelderland	109	De Beken	Wageningen, Renkum
Gelderland	115	Rozendaal	Arnhem
Gelderland	149	Stroesche Zand	Barneveld, Putten
Gelderland	173	Veldese Bos	Zutphen
Gelderland	177	Het Bijenpad	Nunspeet
Utrecht	116	Kaapse Bossen	Doorn
Utrecht	120	De Zoom	Amersfoort
Noord-Holland	96	Bosberg	Hilversum
Noord-Holland	138	Landgoed Groenendaal	Haarlem
Noord-Holland	166	Schapenduinen	Haarlem
Noord-Brabant	29	Helvoirtse Heide	Den Bosch
Noord-Brabant	34	Hoefbos	Deurne
Noord-Brabant	37	Muizendreef	Roosendaal
Noord-Brabant	71	Binckhof	Grave
Zeeland	191	Waterwingebied Hulst	Hulst

Verkoop van gegevens en gebruiksrechten

‘Verkopen’ van gegevens

De VZZ ‘verkoopt’ kennis en gegevens aan derden. Dit betekent dat het gebruik van gegevens vermarkt wordt. Andere verenigingen, zoals SOVON, Vlinderstichting, RAVON, etc., doen dat ook. De VZZ doet dit, omdat het voortvloeit uit de algemene doelstellingen van de vereniging, namelijk het verspreiden en

ontwikkelen van kennis over niet-gedomesticeerde zoogdieren. En omdat hiermee de continuïteit van de vereniging een steviger basis krijgt, hetgeen weer ten goede komt aan de vereniging.

Waarom zou ik hier als vrijwilliger aan meewerken en gegevens aanleveren als anderen daar vervolgens geld voor vragen? Het antwoord is eenvoudig en eigenlijk voor de hand liggend: invoer, onderhoud en controle

van de databank kosten tijd en daarmee arbeidsplekken en euro's. Ook aan het uitleveren van de gegevens naar gebruikers zijn kosten verbonden: de gegevens moeten geselecteerd worden en worden voorzien van een korte toelichting om het belang van de populaties weer te geven. Daarnaast dient er een administratie bijgehouden te worden van zowel de gehonoreerde als niet-gehonoreerde aanvragen.

Inmiddels worden er jaarlijks vele malen gegevens opgevraagd. Het gaat om gegevens over verspreiding van zoogdieren, maar ook om monitoring-gegevens. Meerderen van onze teammedewerkers (vier op kantoor, zes op locatie) werken aan het valideren, bij elkaar zetten, de projectleiding, de analyse, het schrijven van rapporten en het leveren van de gegevens. Daarnaast zijn nog drie medewerkers gedurende enkele dagen per week betrokken bij gegevenslevering en databeheer; voor het onderhoud en de controle van de databank, het ontwikkelen van nieuwe applicaties en gebruiksvormen, de administratie en het secretariaat. Met de huidige inkomsten uit de gegevensverkoop en het leveren van analyses zijn deze activiteiten grotendeels gedekt. Daarnaast vinden betaalde opdrachten plaats, in de vorm van inventarisaties. Het geldt dat gevraagd wordt voor de verkoop, wordt dan ook zinvol besteed.

Naast de verkoop van gegevens worden gegevens ook concreet gebruikt voor kennisvermeerdering, onderzoek en bescherming. Met name deze taken worden binnen de VZZ steeds belangrijker en steeds vaker worden we door overheden (ministerie LNV, provincies, gemeenten) benaderd vanwege onze specifieke kennis.

Gebruiksrechten van gegevens

De laatste tijd komt de discussie, over wat er nu precies verkocht wordt als we gegevens leveren, steeds meer naar voren. Het gaat er dan om wat een ontvanger van die gegevens precies met die data wil doen en wat de VZZ hierin kan toestaan. Dat wordt vastgelegd in het contract dat tussen VZZ en de ontvanger wordt gesloten. Bijvoorbeeld met het ministerie van LNV.

De feitelijke eigenaar van de gegevens is de waarnemer, dat is dus de vrijwilliger, dat bent u. De beheerder van de gegevens is de VZZ, die

namens de waarnemer zorgt voor een degelijk beheer van voldoende kwaliteit. De gebruikers van de gegevens, volgens abonnementen of afspraken, zijn de derden, de ontvangers.

De discussie over het gebruik van gegevens wordt gevoed door vragen vanuit de overheid, met name het ministerie van LNV, die graag een breder gebruik van de gegevens wil hebben en daar dan ook voor wil betalen (niet zo heel veel). Dit is niet nieuw. Wat wel van de laatste tijd is, dat LNV het gunnen van nieuwe contracten koppelt aan de discussie over gebruiksrechten, zodanig dat de VZZ daadwerkelijk de kans loopt in 2005 grote opdrachten van de overheid mis te zullen lopen als dat niet goed wordt geregeld.

Graag wil het bureau van de VZZ hier een standpunt over voorbereiden. Hiermee zullen aan de werkgroepen en de ALV van de VZZ voorstellen worden gedaan. Zo maar "ja" zeggen kan niet, maar een knalhard "nee" levert ook schade op. Een andere benadering is: welke voorwaarden kunnen we stellen? En welke risico's lopen we bij welke keuze?

U hoort nog van ons, maar wilt u hier alvast eens over nadenken?

Bert Oosterlaak

Aanleiding tot dit stuk vormde een vergelijkbaar stuk in RAVON 17 6(2), 2004.

Nieuwe medewerkers

Regelmatig stellen nieuwe medewerkers bij het VZZ-bureau zich aan u voor. Deze keer is het de beurt aan Bert Oosterlaak en Sander Fritzsche.

Teamleider O&A

Juli 2004 is Bert Oosterlaak begonnen als teamleider Onderzoek & Advies (O&A). Bert woont in Deventer en werkt drie dagen per week voor de VZZ; in ieder geval tot volgend jaar juli. Hij heeft ervaring bij diverse organisaties in de 'groene sector', bijvoorbeeld bij het ministerie van LNV (Veterinaire Dienst), bij de Gezondheidsdienst voor Dieren, en heel lang geleden, bij de afdeling landbouw van het CBS. Voor

zijn eigen bureau heeft hij projecten gedaan voor onder andere Bureau Heffingen, de Dierenbescherming, en de Plantenziektenkundige Dienst. Internationaal heeft hij ervaring met projecten in Letland, Tsjechië en Litouwen. Het gaat dan vaak om project- of interim-management of om consultancy, meest op het gebied van organisatie, kwaliteit of ICT. Bert is een afgestudeerde Wageningen met afstudeerrichtingen veehouderij en agrarisch recht. Hij heeft dan ook geen verstand van Nederlandse zoogdieren die in het wild leven, maar wel van bureaus, organisaties, computers en zo.

Het VZZ-bestuur heeft ingestemd met een verbetertraject voor het team Onderzoek & Advies. Bert geeft hier leiding aan, onder toezicht van Dennis Wansink. Speerpunten zijn: de organisatie van het team, de interne communicatie binnen het team en het beheer van de zoogdiergegevens (de database, de gebruiksrechten richting opdrachtgevers en de kwaliteit van de data).

In zijn overige tijd doet Bert aan volleybal en zeilen. En hij is bestuurslid van de wereldwinkel Deventer of hij is met vrouw en dochter op pad. In het zeilen was Bert vroeger nogal fanatiek, maar de laatste tijd praat hij er meer over dan dat hij werkelijk op het water is.

“Werken in een gedeeltelijke vrijwilligersorganisatie vindt hij leuk”, zegt hij. “De VZZ is een leuke club met gemotiveerde mensen die echt verstand hebben van hun vakgebied.”

Maar voorlopig doet hij zijn best om te wennen aan het jargon en de vele afkortingen, zoals VOFF, PGO, PSO, NLBIF, EHS, NEM, etc., en

aan de diversiteit van zoogdieren die in Nederland voorkomen, zoals de *pipistrellus*, de *pygmaeus*, de boommarter en de Noordse woelmuis.

Bert Oosterlaak

Een nieuwe databankbeheerder

Augustus jongstleden kreeg ik via een uitzendbureau de mogelijkheid bij de VZZ te solliciteren naar de functie van databankbeheerder. Omdat ik tijdens mijn studie en mijn vrijwilligersfunctie bij een andere vereniging veel met databasesystemen heb

gewerkt (en nog steeds werk), leek mij dit een ideale mogelijkheid om voor de VZZ aan de slag te gaan. Mijn opdracht is om, samen met SOVON Vogelonderzoek Nederland, te werken aan een nieuwe databasestructuur voor de VZZ. SOVON gaat het systeem ontwikkelen en ik zorg voor de implementatie. Ik stem dus alle eisen en wensen van de hoofdgebruikers op elkaar af om, zodoende, een systeem te creëren waar iedereen naar tevredenheid mee kan werken.

Op dit moment is de nieuwe datastructuur klaar en wordt er gewerkt aan een zogenaamde raadpleegmodule. Hiermee moet ongeveer tachtig procent van alle vragen, die aan de databank gesteld worden, door middel van een druk op de knop kunnen worden beantwoord. Dit zal de gebruikers veel tijd besparen. Vervolgens zal gewerkt worden aan een invoermodule, die begin maart 2005 klaar moet zijn. Hiermee kunnen de gebruikers, door middel van enkele formulieren, gemakkelijk data invoeren, die vervolgens in de databank opgeslagen worden. Dit project is voor mij een grote uitdaging. Met de huidige goede medewerking van de gebruikers zal de databank een stuk beter ingericht zijn en beter beheerd kunnen worden. En dan zal er in de toekomst wellicht nog meer mogelijk worden...

Sander Fritzsche

